

Het mēēēst o ğeßoũŵ tēř

Het machtigste kantoorgebouw van Europa is zo onopvallend en anoniem als het groot is. Maar juist daarom werkt het puur functionele Justus Lipsiusgebouw aan het Brusselse Schumanplein zo goed als extreme vergadermachine.

Het ziet eruit als een groot uitgevalen dependance van een adviesbureau ergens in een anonieme kantoorperiferie. Het is het machtigste kantoorgebouw van Europa. Steeds vaker vindt er diep nachtelijk overleg plaats in de zalmroze granieten kantoorkolos aan het Schumanplein in Brussel. De gespannen sfeer die er hangt is volgens *insiders* soms bijna gewelddadig. Regeringsleiders sluiten er elkaar en zichzelf op. Het riekt er naar politiek zweet.

Plaats van actie: het Justus Lipsiusgebouw, Wetstraat 175, tegenaan *rondplace Schuman*, in de Europese Wijk van Brussel. In deze zetel van de Raad van de Europese Unie verzamelen regeringsleiders voor topconferenties. Het gebouw is zalmroze, met spiegelende ruiten. Het is fors en tamelijk lomp, behangen als een kerstboom met CCTV-camera's. Twee *sniperhokjes* op het dak. Toen ik tussen 2008 en 2010 met Rem Koolhaas deelnam aan de EU-reflectiegroep 2020-30 excuseerden diplomaten zich tegenover ons altijd meteen voor hun huisvesting. Meestal met een grapje, vaak blozend, oprecht gegeneerd – in afwachting van een reactie van de meester. Rem probeerde dan met

een obligaat lachje het ijs te breken. Daarna had je het er niet meer over.

Ambtenarenapparaat

De gêne van de Eurocraten heeft een reden. De gebouwen van de EU kwamen, net als de EU zelf, vooral tot stand via politieke improvisatie. Resolute keuzes waren zo bij voorbaat kansloos. Na de oprichting van de EU in de jaren 1950 moest er uiteraard ergens in Europa een ambtenarenapparaat komen. De Raad van Europa, als conclaaf van regeringsleiders het machtigste Europese orgaan, zwierf in die tijd rond tussen Luxemburg, Brussel en de andere hoofdsteden. Ze betrok er doorgaans gehuurde kantoren en conferentiezalen. Tien jaar later dongen maar liefst tien steden in Italië, Luxemburg, Frankrijk en België naar de titel van Europese hoofdstad. Brussel had vele troeven in die race. Het ligt tussen de grootmachten Frankrijk en Duitsland. Het was een wereldstad maar dan zonder de bijbehorende problemen. De stad ligt bovendien op de grens tussen de Romaanse en Germaanse cultuur.

Om de positie van Brussel als Europese hoofdstad te verzekeren, zetten de Belgen, met de hulp van

Koning Boudewijn, een listige speculatieve constructie op voor het nieuwe raadsgebouw. De Belgische staat stelt grond ter beschikking, een projectontwikkelaar ontwerpt en bouwt het vastgoed en vervolgens wordt dat via de Belgische staat verhuurd aan de EU. Zo loopt de EU financieel geen risico. Ook de projectontwikkelaar is verzekerd van rendement: mocht de EU afzien van gebruik, dan helpt de staat hem wel aan andere gebruikers. Enkel de staat draagt een klein grondrisico. Begin jaren 1970 komt er schot in het plan als er een stuk grond verworven wordt, maar een prijsvraag voor het nieuwe raadsgebouw komt er pas in 1979. Die richt zich echter niet tot architecten maar tot aannemers. Hoewel de Raad er zich niet toe verbindt om het gebouw af te nemen, heeft ze wel een verlanglijstje. Het gebouw moet functioneel zijn, in harmonie met zijn omgeving, een niet al te bijzondere woonwijk. Het moet allemaal niet te opzichtig worden, als er maar een zekere differentiatie bestaat tussen de (vergader-)lokalen voor de regeringsleiders en die voor het secretariaat. De vloeroppervlakte wordt begroot op zo'n 200.000 m². Het evenaart zo het tegenoverliggende

Onmogelijke wereld

© Thomas J. Martin

Berlaymontgebouw, zetel van de Europese Commissie. De belangrijkste eis is echter dat het complex in 1985 klaar moet zijn. Ziet men daarom af van een architectuurwedstrijd?

Middelmatig

Vier consortia sturen in 1980 een voorstel in. De politici reageren lauw. Slechts één voorstel achten ze “acceptabel”. De personeelsraad, geruggensteund door Herman Herzberger, keurt alle ontwerpen af

als “middelmatig”. Hevig buurtprotest, problemen met een naburig perceel en een tunneltracé leiden tot een jarenlange impasse. In 1984 volgt dan toch een contract tussen de Belgische staat en de EU. Het ontwerp en de bouw worden verdeeld over twee van de vier deelnemende consortia, een Belgisch en een Nederlands. De architecten van het laatste team, CDG, akolieten van Marcel Lambrichts, krijgen de leiding. Ze moeten/mogen echter wel ontwerpen in samenspraak

met alle verliezende architecten. Deze unieke constructie moest allicht rechtsgedingen en de bijbehorende vertraging voorkomen. De ontwerpers stonden voor een helse klus. Het programma van het gebouw was instabiel door de groei van de bureaucratie en de toenemende omvang van de EU. De tijdsdruk was enorm, maar de opdrachtgever was zo onbestendig en juridisch onduidelijk dat hij de facto geen resolute besluiten kon nemen. Ondertussen keken 15 andere archi-

tecten over hun schouders mee en kante de buurt zich hevig tegen de vorming van een *Eurogetto*. Het definitieve ontwerp strandde zo als remix van de diverse eerdere ontwerpen.

Omgevallen E

Volgens Amerikanen is het Capitool in Washington het bekendste gebouw ter wereld. Zeker is dat het een belangrijk icoon van de VS is. Ook andere machtscentra hebben zo'n iconische rol: iedereen identificeert de Chinese staat met de gebouwen rond het Plein van de Hemelse Vrede of Rusland met het Kremlin. Het Justus Lipsiusgebouw bakt daarentegen weinig van de al beperkte symbolische opdracht van de Raad van Europa. Volgens de architecten kan je het complex lezen als een E op z'n kant, maar daarvoor moet je al op een hoogtewerker staan. Er verschijnen wel al snel spotprenten waarin de E in zijn val bureaucraaten verplettert, en de M van Monster vormt. Die M is een echo van het huis van de Europese Commissie aan de overkant van de Wetstraat, het Berlaymontgebouw, ook wel bekend als Berlay-monster. Het Justus Lipsiusgebouw is anti-iconisch: elke Europese burger heeft het gezien in het nieuws over topconferenties, maar niemand herinnert het zich. Toch gaat het in 1995 eindelijk open, goed dertig jaar na het eerste plan van de Belgen.

Vergadermachine

Het gebouw is om twee redenen een wonder. Ten eerste omdat het er staat en functioneert. Het staat zo symbool voor wat de EU bijzonder maakt: het gaat langzaam, met veel omwegen, mooi is het (nog) niet, maar het werkt, het bestaat en valt niet zomaar te verwijderen. Alle archiefdocumenten omschrijven de huisvesting in louter functionele, extreem gedetailleerde termen. Dat lijkt voor de opdrachtgevers een symbool op zich. Ten tweede kon het gebouw de ontwikkeling van de Unie zelf absorberen. Het werd bedacht voor twaalf lidstaten, terwijl de EU er nu 28 telt. In de beginjaren voorzag men vier topmeetings per jaar. In 2015 waren dat er al elf. En dan zijn er ook de vele meetings van vakministers en van de Eurogroep. Het gebouw is een extreme vergadermachine.

© Stephan Petermann

Erin

En dat voel je. Mijn laatste bezoek viel twee weken voor de eerste top van Donald Tusk als Europees president. Er was nog geen agenda, en de spanning steeg. Het moet vandaag immers snel gaan bij topconferenties. In het begin waren er zes weken voorbereiding, afgelopen jaar klaarde men de klus één keer zelfs in drie dagen. Alles moet dan geregeld zijn, van de politieke inhoud tot het protocol. Bij een Europese top

dagen er 28 nationale delegaties op, samengesteld uit een regeringsleider met maximaal negentien volgers. Samen meer dan 500 mensen, bijgestaan door een 200 man sterk secretariaat. Voor een topconferentie tussen de EU en Afrika waren er meer dan 50 delegaties. De entree en ontvangst in het gebouw duurde bijna twee uur, want iedereen moet met precies dezelfde egards onthaald worden. Tegelijk mag er geen minuut verloren gaan, want niemand wil hier

langer dan strikt noodzakelijk blijven. Zo staat er een enorme politieke druk op de ketel: 28 landen moeten overeenstemming vinden, maar toch hun eigen belangen bewaken en bedenken hoe ze prijsgegeven grond kunnen verantwoorden als ze het gebouw verlaten. Meer dan 500 journalisten kijken daarbij toe. Verkeerde lezingen of lekken leiden snel tot ernstige politieke problemen. Dat dit systeem niet optimaal is en tot fouten leidt, beseft iedereen. "Het gebouw

is er niet voor gemaakt, en niet voor geschikt." Zegt protocolchef Karel van de Weijde. Wat is er dan mis? Hij weet het niet echt. "Tijdens een topconferentie verdubbelt het aantal gebruikers van het gebouw. Het is in staat om de politieke turbulentie, het constante geschuif, de uiterste vertrouwelijkheid, de onderonsjes en het formeren van interne politieke fronten zonder noemenswaardige problemen te faciliteren." Het werkt dus, of er is althans nog niets beters.

Aan tafel

De vergaderingen van de regeringsleiders vinden plaats in kamer 50.1 op de vijfde verdieping. De langwerpige zaal van ca. 20 m x 30 m biedt plaats aan ca. 150 mensen. Overleg is echter regeringsleiders *only*: geen souffleurs, geen assistenten voor ruggenspraak. De leiders zitten in een ovaal, met twee grote lege rijen stoelen achter hen. Ze worden enkel bijgestaan door 25 vertalers in glazen cabines achterin. *Eerie* moet het wel zijn, zo'n vergadering. De tafelindeeling is gebaseerd op de volgorde van de EU-presidentschappen. Bij elke nieuw halfjaarlijks presidentschap schuift men een stoel op.

Bij het diner op de bovenste verdieping gaat het er anders aan toe: de president en de secretaris-generaal bepalen er de tafelorde thematisch. Zij zitten altijd centraal, met tegenover hen de president van de Europese commissie, geflankeerd door de Grote Twee, Merkel en Hollande. Nederland zit meestal aan de goede kant van de tafel, die van de commissie, tegenover de president, niet te ver van het politieke centrum. Ook dit is *heads-of-state only*. Hier vond het Grieks debacle plaats, met koortsachtige bewegingen de zalen in en uit. Naar verluidt stuurde premier Rutte vanuit de lounge het verlossende sms'je naar president Tusk. Het overleg in de nacht van 16 op 17 juni 2015 waarin president Tusk Merkel verbood de ruimte te verlaten zonder akkoord, vond plaats op vloer 7, de vloer van de president, de enige wiens kantoor gemoderniseerd werd. Ook daar echter weinig ornament: in plaats van rood en groen kwam een meer hedendaags ogende grijsbruine houten bekleding, die doet denken aan een zakenhotel.

De kantoren van de ambtenaren zijn gegroepeerd aan de binnen- en buitenzijde van vier aan elkaar geschakelde atria, achter de prominente vergadervleugel. Hier strekt zich een enorm en gecompliceerd gangenstelsel uit, met een totale lengte van meer dan 24 km. Plafonds zijn hier lager. Het spannendste detail is de kleur van het tapijt: die verandert als je in een ander gedeelte van het gebouw komt. Je ziet er doorgewinterde, oudere bureaucraten in Jiskefet-achtige toestanden.

De meeste mensen die ik er spreek zijn echter jong, buitengewoon slim en ambitieus. In de schaduw van de grijze garde staat een horde jonge, getalenteerde Europeanen. In het jargon heten ze ook wel *antici*, de voorlopers. Ondanks een diepgevoerd cynisme voeren ze hun taak zo goed mogelijk uit. Dat er veel mis loopt in hun *pressure cooker* weten ze maar al te goed. Zij zijn de eersten om kritiek te hebben op het functioneren van de Unie. Het werk is erg moeilijk. Het vereist enorm veel communicatie, en verloopt turbulent door alle mogelijke politieke kwesties en dilemma's. Compromissen vertragen de zaak, en het is soms pijnlijk onduidelijk waar verantwoordelijkheden liggen of horen te liggen. Bij zo'n frustrerende, lastige job past een werkplek die vooral functioneel is. De non-esthetiek lijkt hier volkomen op z'n plaats. Het gebrek aan ornament versterkt het functioneren als een machine. Dit is eerder een bouwkeet dan een paleis.

Dit is een gebouw *ohne Eigenschaften* – of hoogstens extreem middelmatige. Het is een omgeving die wellicht niet zo heel veel verschilt van de gemiddelde Europese werkplek. Niks is duur of ziet er zo uit. Her en der hangen nog schelpen voor telefoonverkeer, maar de toestellen zelf zijn doorgaans verwijderd. Er zijn ook rookhokjes, containers voor oud papier, drinkfonteinjes, en her en der zelfs een vreemd kunstwerk. Prikborden alom met aanbiedingen voor pilates, yoga, de Europese kookclub of taalcursussen naast vergeelde posters die de EU uitleggen. Het oogt allemaal geïmproviseerd. Het meest schrijnend zijn de geplastificeerde A4'tjes met instructies om de wc schoon achter te laten. Stel je maar voor hoe Angela Merkel op het toilet vriendelijk maar dringend wordt verzocht om niet op de bril te plussen. Toch heeft het ook een unieke schoonheid: je ziet hoe normaal deze macht uiteindelijk is. De 'verachte' eurocraten, dat zijn mensen zoals u en ik. De vele activiteiten op de prikboarden zijn wellicht recht evenredig aan het moeizame leven op de werkvloer.

Nieuw

Binnenkort is het aanpalende gebouw van de Belgische architect Phillipe Samyn af (zie p. 13).

© Thomas J. Martin

© Thomas J. Martin

© Thomas J. Martin

© Thomas J. Martin

Na jaren van alweer vertraging wordt het de hoofdzetel voor de regeringsleiders. Samyn verwondert zich erover dat hij nauwelijks contact had met de EU-leiders over het ontwerp: "Ik heb Herman van Rompuy nooit ontmoet. Ik had carte blanche. Ik kon alles volgens mijn eerste plannen uitvoeren." Samyn onderstreept dat hij een vriendelijk en vrolijk gebouw wil maken, maar dat is dubbel, want omwille van de veiligheid zijn er nogal wat compromissen. De politieke desinteresse doet denken aan het oude gebouw. Men haalt de schouders op over het lot ervan. Het zou volgens de laatste plannen een secundaire vergaderlocatie worden. Een verbouwing is vereist, want na twintig jaar is het uitgewoond. Hoe dat zal lopen wordt alweer een moeilijke, want per definitie politieke keuze: ophef over kosten of kiezen voor alweer een nieuw begin? Niet toevallig staat ook de EU zelf voor die keuze.

Stephan Petermann

© Thomas J. Martin